

Εικόνες του Άλλου στην ελληνική λογοτεχνία

Εικόνες του Βούλγαρου Άλλου την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων

Εθνικός λόγος και στερεότυπα

Πολιτική, Ιστορία, Μνήμη και Λογοτεχνία

Τέταρτο Μάθημα

Lecturer: Petros Marazopoulos
petrosmarazopoulos@gmail.com

Το ιστορικό πλαίσιο

- Η περίοδος της **προετοιμασίας**, της **διεξαγωγής** και των **αποτελεσμάτων** των **Βαλκανικών Πολέμων**
- Σε αυτή την περίοδο, ο βαλκανικός μύθος είναι άμεσα συνδεδεμένος με το φαινόμενο του **εθνικισμού**
- Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι αντανακλούν την αρχή μιας εποχής κατά την οποία η ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή χαρακτηρίζεται από **εθνικιστικές τάσεις**
- **Αιματηρές και σκληρές εθνικές συγκρούσεις**
- Ο **Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος** (Μεταξύ Οκτωβρίου 1912 και Μαΐου 1913): Η ενδοβαλκανική συμμαχία της **Ελλάδας, της Βουλγαρίας, του Μαυροβουνίου και της Σερβίας** εξεγέρθηκε εναντίον της **Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**
- Ο **Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος** (λίγο αργότερα, στα μέσα του καλοκαιριού του 1913). Στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ των **προαναφερθέντων βαλκανικών συμμάχων**, αυτή τη φορά με τη **Βουλγαρία**

Ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος

Political Boundaries in the Balkans before First Balkan War

Ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος και ο Δυτικός Τύπος

Ο Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος και τα νέα σύνορα των βαλκανικών κρατών

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι- Δημιουργία και παγίωση στερεοτυπικών κατασκευών για τα βαλκανικά έθνη

Πολιτικές αλλαγές στην περιοχή-Αστάθεια και βία

Οι βαλκανικές συγκρούσεις συνδέονται με την προσπάθεια επίτευξης πλήρους ανεξαρτησίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς και με εθνικούς, ιστορικούς μύθους (ρίζες στο Μεσαίωνα)

Σκληρότητα, Βία, Πριμιτιβισμός, Εθνικοί διαχωρισμοί, Αγριότητα, Ευρώπη και Μη Ευρώπη

The Greek images over the Balkan states

Λιγότερες ρομαντικές
προσλήψεις των
Βαλκανικών εθνών

Εθνικός Λόγος, εθνικά
συμφέροντα και
λογοτεχνική παραγωγή

Παραγωγή και
παγιοποίηση εξαιρετικά
αρνητικών στερεοτυπικών
κατασκευών για τα
βαλκανικά έθνη- Η
περίπτωση του
Βούλγαρου Άλλου

Ποιο βαλκανικό έθνος έχει τις περισσότερες απεικονίσεις στην ελληνική λογοτεχνική παραγωγή;

- Ο **Βούλγαρος Άλλος**: Το έθνος με τις περισσότερες λογοτεχνικές εικόνες κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων
- Ακολουθεί ο **Μαυροβούνιος Άλλος** (ρομαντισμός, δυτικά πρότυπα, ατελές έθνος, πριμιτιβισμός, πολεμικός- ηρωικός λαός)
- Λόγω της **εθνικής διαμάχης με τη Βουλγαρία**, οι **Ρουμάνοι**, οι **Σέρβοι** και οι **Αλβανοί** υποβιβάζονται προσωρινά σε δευτερεύοντα ρόλο ενδιαφέροντος
- Συνήθως οι **Ρουμάνοι** απεικονίζονται ως **σύμμαχοι** των **Βουλγάρων**
- Ο **Αλβανός Άλλος** και οι **διφορούμενες ελληνικές απεικονίσεις** (εχθρός και φίλος)
- Ο **Σέρβος Άλλος**, οι εχθρικές απεικονίσεις και ο "**χριστιανικός δεσμός**" μεταξύ των δύο εθνών
- Προσπάθειες διαπραγμάτευσης του "**Μακεδόνα Άλλου**"

Ο Βούλγαρος και ο Μαυροβούνιος Άλλος

- Η παγιωμένη αντίληψη για το βουλγαρικό έθνος που βασίζεται στις έννοιες **της βίας, της σκληρότητας και της τάσης προς βαρβαρότητα**
- Ιστορική εξήγηση: Οι **Βαλκανικοί Πόλεμοι**, οι **διεκδικήσεις μέρους της μακεδονικής επικράτειας** μεταξύ των δύο εθνών και η **βουλγαρική συνεργασία με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής** κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου
- Αυτές οι συγκρούσεις διαμόρφωσαν μια **σαφή, αρνητικά φορτισμένη αντίληψη του Βούλγαρου Άλλου** στο ελληνικό φαντασιακό
- Η **σύγχρονη εποχή** και τα προαναφερθέντα στερεότυπα
- Ο Μαυροβούνιος Άλλος: **γεωπολιτικές εξελίξεις** στην περιοχή των Βαλκανίων και **λογοτεχνικές εικόνες**
- **Ρομαντικές τάσεις προς** ανάδειξη του **ηρωισμού** και της αίσθησης της **ελευθερίας**, αλλά και αναφορές στον **πρωτογονισμό**, στο **ανολοκλήρωτο** του χαρακτήρα και την **καθυστέρηση**

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή για τους Βαλκανικούς Πολέμους

- Οι μεσαιωνικοί θρύλοι της Πηνελόπης Δέλτα, ο ιδιάζων εθνικισμός του Ίωνος Δραγούμη και οι ποιητικές συνθέσεις του εθνικού ποιητή Κωστή Παλαμάς
- **Ιστορία** και ενδιαφέρουσες **διαφοροποιήσεις των εθνικών εικόνων** στη λογοτεχνία (διαφορά μεταξύ εικόνας-στερεοτύπου)
- Σημαντική **αύξηση** του αριθμού των κειμένων που ασχολούνται με τα Βαλκάνια
- **Εθνικές φιλοδοξίες και συμφέροντα**, μυθιστορηματική γραφή και **ομοιογενής, εθνικός λόγος**
- **Πολιτικές εξελίξεις** και λογοτεχνικές εικόνες- δημιουργία κυρίως **αρνητικών στερεοτύπων**
- Απεικονίσεις του "**αφελούς**" **δυτικού παράγοντα** (και ως αντιπάλου των ελληνικών συμφερόντων)
- Διαπραγμάτευση της Οθωμανικής Διοίκησης: ένας **πάσχων, υπό κατάρρευση Άλλος** ή ένας **εχθρός του ελληνικού έθνους, φιλικότερος προς τα άλλα βαλκανικά έθνη;**
- Η αναζήτηση **δυνητικών βαλκανικών συμμάχων** και η ιδεολογική σύγκρουση με εν **δυνάμει εχθρούς στη Βαλκανική**

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή για τα Βαλκάνια

Εικονολογία, πολιτική και μνήμη

- Πολιτική, ιστορική μνήμη και λογοτεχνία-Ο ρόλος των *διαφορετικών εθνικών εικόνων*
- Σύγχρονες πολιτικές εξελίξεις, μνήμη και ο Άλλος
- Ο ρόλος της λογοτεχνίας στην εδραίωση των στερεοτύπων
- *Θετικές εικόνες για τα φιλικά έθνη* και *αρνητικές εικόνες για τα εχθρικά έθνη*- Ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο
- Το παράδειγμα του **Βούλγαρου Άλλου**

Οι βασικότεροι Έλληνες συγγραφείς της υπό συζήτηση περιόδου

- Πηνελόπη Δέλτα: η πιο χαρακτηριστική λογοτεχνική φωνή της εξεταζόμενης περιόδου
- Η αδιαμφισβήτητη επιτυχία των μυθιστορημάτων της στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό
- Οι διαδοχικές επανεκδόσεις των έργων της (διαφορετικές γενιές και αναγνώστες)
- Η λογοτεχνία και τα εθνικά συμφέροντα- Ο στόχος να απευθυνθεί στο παιδικό αναγνωστικό κοινό
- Ίων Δραγούμης: Ο εθνικός λόγος και ο Μακεδονικός Αγώνας
- Κωστής Παλαμάς: Ο Έλληνας εθνικός ποιητής και οι Βαλκανικοί αγώνες
- Λιγότερο γνωστοί Έλληνες συγγραφείς: Ο ελληνικός πολιτισμός, η ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων, η Μακεδονία και ο εθνικός λόγος
- Έντονα εθνικιστική γραφή, αρνητικά στερεότυπα, τα εθνικά συμφέροντα σε πρώτο πλάνο
- Πολεμικά απομνημονεύματα, διηγήματα σε περιοδικά και μυθιστορήματα

Το έργο της Π.Σ. Δέλτα και η σημασία του

- *Για την Πατρίδα* (1909) και *Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου* (1911)
- Η αφήγηση ταξιδεύει τον αναγνώστη στο **Βυζάντιο** (Βασίλειος ο "Βουλγαροκτόνος" - 10ος και αρχές 11ου αιώνα)
- **Αμφίσημο ιστορικό** πλαίσιο: από τη μία πλευρά συνδέεται με την **ευημερία** της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά και **με στρατιωτικές καταστροφές**
- Ο **τόπος**: η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας. Γιατί αυτή η επιλογή;

Η επιλογή της Μακεδονίας και του Βυζαντίου ως αφηγηματικών πλαισίων

- Η επιλογή του συγκεκριμένου χρόνου και τόπου δεν μπορεί να θεωρηθεί καθόλου **τυχαία**
- Η τοποθέτηση της αφήγησης στη **Μακεδονία** **αντανακλά το ενδιαφέρον της Δέλτα** για την περιοχή αυτή στη **σύγχρονη εποχή**
- Η σχέση της Δέλτα με τον **Δραγούμη**
- Ο σύγχρονος Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908)
- Το σχήμα ενότητας του ελληνικού έθνους (Αρχαιότητα- Βυζάντιο- Νεότερη Ελλάδα)
- Η τάση επιλογής του **Βυζαντίου** ως αφηγηματικού πλαισίου. Ο ρόλος του ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου

Ελληνική ταυτότητα και Βυζάντιο

Η επιλογή του Βυζαντίου ως εποχής μέσω της οποίας γίνεται η προβολή στο σύγχρονο παρόν υπαγορεύτηκε και λόγω της παρουσίας στη νεοελληνική γραμματεία ενός ρεύματος -με βασικό εμπνευστή τον ιστορικό Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο- το οποίο στόχευε στην

"ενίσχυση της θετικής εικόνας του Βυζαντίου στους κύκλους των λογίων και των λογοτεχνών, και την αναζήτηση της ενότητας του ελληνισμού στο πέρασμα του χρόνου. Η ανακάλυψη του Βυζαντίου από τους Έλληνες λογίους συντελείται βαθμιαία κατά τον 19ο αιώνα, ενώ παράλληλα η βυζαντινή ιστορία θεωρείται μέρος της ιστορίας του ευρωπαϊκού πολιτισμού"

- "Η επανεμφάνιση του Βυζαντίου, τόσο ως ελλείποντος κρίκου (που συνέδεε τη σύγχρονη Ελλάδα με την αρχαία) όσο και ως φορέα ενός μεταβατικού παρόντος, όχι μόνο διασφάλιζε στην Ελλάδα την τόσο επιθυμητή πολιτισμική συνέχεια, αλλά, αυτό είναι ακόμα πιο σημαντικό, και νομιμοποιούσε την Ελλάδα ως σύγχρονο πολιτισμό- πράγμα που ισοδυναμούσε μετωνυμικά με ευρωπαϊκό πολιτισμό"*

Τα κυριότερα σημεία του έργου της Δέλτα

- Η αντίληψη του **βυζαντινού πολιτισμού** ως ανώτερου από τον **βουλγαρικό**
- Η απεικόνιση του **βυζαντινού πολιτισμού** ως **αμιγώς ελληνικού**
- Η **ελληνική ιδέα της ανωτερότητας** των Ελλήνων στον **βαλκανικό χώρο**
- Το **μοτίβο των βουλγαρικών θηριωδιών** κατά του άμαχου πληθυσμού (συνεχείς σφαγές, έντονη καταστροφική τάση)
- Ο Βούλγαρος Άλλος ως **άγριος, σκληρός και βάρβαρος τύπος ανθρώπου**
- Η διαπραγμάτευση των ελληνικών θηριωδιών στον πόλεμο
- Ο **Βασίλειος ο "Βουλγαροκτόνος"**: μια αδίστακτη πράξη και οι απεικονίσεις του στο ελληνικό φαντασιακό

Τα κυριότερα σημεία του έργου της Δέλτα

- Ιστορικά μυθιστορήματα και παρουσία ακριβέστατων ιστορικών αναφορών
- Οι αξίες της πατρίδας και της θρησκείας
- Η εικόνα των Βουλγάρων στα δύο επόμενα μυθιστορήματα της Δέλτα (*Μυστικά του Βάλτου- Ο Μάγκας*)
- Η αντίληψη των Βουλγάρων ως «των χειρότερων εχθρών του ελληνισμού», βασανιστών, αναξιόπιστων
- Εικόνες του **Τούρκου Άλλου** ως του κατεξοχήν εχθρικού Άλλου στα ελληνικά κείμενα πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους
- Οι **Αλβανοί** παρουσιάζονται μάλλον **αδιάφορα** (μερικές φορές ως εχθρικοί προς τους Έλληνες)
- Οι **Ρουμάνοι** κρίνονται πολύ πιο αυστηρά, καθώς θεωρούνται "οι συνήθεις προδότες που συμμαχούν με τους Βούλγαρους και τους Τούρκους"
- Ο **Σέρβος Άλλος** καταλαμβάνει **ελάχιστο** χώρο στη μυθοπλασία της Δέλτα (αναφορές στη "σερβική προπαγάνδα" στη Μακεδονία)

Πηνελόπη Δέλτα- Αποσπάσματα προς συζήτηση

- *"Τους είχαν στο παλάτι, στην υπηρεσία της βασιλικής οικογενείας, όπου, σχετικώς, δεν κακοπερνούσαν και πολύ. Μαθημένοι όμως στο βυζαντινό πολιτισμό, που ήταν ο λεπτότερος εκείνης της εποχής, ένιωθαν βαρύτερα τη βαρβαρότητα του κατακτητή, αγανακτούσαν με τη σκληράδα, τη βαναυσότητα του Βουλγάρου, που εκδηλώνονταν σε κάθε τους επαφή, ακόμα και στις πιο ασήμαντες περιστάσεις της καθημερινής τους υπηρεσίας"*
- *Εδώ πολεμούμε Βουλγάρους και Ρουμούνους, σ' έδαφος τρίτου εχθρού, του Τούρκου, που, αντί να μας προστατεύει όλους, μας διαιρεί για να επιβάλλεται καλύτερα και μας εξοντώνει όπου μπορεί, και τους μεν και τους δε, τον καθένα χωριστά και όλους μαζί*

Πηνελόπη Δέλτα- Απόσπασμα προς συζήτηση

Και γιατί έφυγες από την Μακεδονία; Ρώτησε ο Λουκάς.

-Ε... γιατί δεν τα πάμε καλά με τους εκεί!

-Τι; Μαλώνετε;

-Ε, ναι, μαλώνουμε.

-Με τους Τούρκους; Τους κακούργους! Και πολέμησες, Βασίλη;

-Βέβαια... πολέμησα.

-Και σκότωσες πολλούς Τούρκους;

-Σκότωσα... Μα δεν πολεμούσαμε τους Τούρκους.

-Ποιους λοιπόν;

-Τους Βουλγάρους.

-Τους Βουλγάρους; Γιατί; έκανε η Άννα.

-Μα πες μου, Βασίλη, είπε μπερδεμένος ο Λουκάς. Και ο Μήτσος όλο λέγει κακό για

τους Βουλγάρους, και πως είναι εχθροί μας. Μ' αυτοί δεν είναι Χριστιανοί;

-Λεν πως είναι. Μα καλύτερα να μην ήταν. Είναι χειρότεροι από τους Τούρκους"

Πέτρος Μαραζόπουλος
retrosmarazopoulos@gmail.com
Φεβρουάριος 2024